

«горестным супругом» [17, 106].

1 серпня 1894 р. на Троїцькому кладовищі був похований старійший з викладачів місцевої жіночої гімназії Іван Григорович Македонський. Він працював інспектором народних училищ Чернігівської губернії до 1876 р., коли в чині статського радника був звільнений зі служби у зв'язку з хворобою. Тоді ж він переїхав до батьківського дому у Новгороді-Сівєрському та зайняв місце учителя природознавства у жіночій гімназії, де і прослужив 19 років. І.Г. Македонський був нагороджений орденами Станіслава 2-го ступеню та Анни 3-го ступеню [16].

Представлений список далеко не повний, Тема потребує подальших досліджень. Питання увічнення пам'яті знаменитих осіб Чернігово-Сівєрщини набуває особливої актуальності в час, коли відновився архітектурний комплекс Спасо-Преображенського монастиря і до майбутніх проектів є необхідність внести план створення меморіальної каплички на його території.

Посилання

1. Беляев Л.А. Из истории зодчества древнего Чернигова // Проблемы истории СССР. – М., 1974. – Т. 4.
2. Коваленко В.П., Куза А.В. Отчёт о раскопках собора XII в. в Новгород-Северском Спасо-Преображенском монастыре в 1981 г. – ДФ НАИЗ, № 441.
3. Коваленко В.П. Отчёт о раскопках собора XII в. Новгород-Северском Спасо-Преображенском монастыре в 1982 г. ДФ НАИЗ, № 444.
4. Куза А.В. Малые города Древней Руси. – М., Наука, 1989.
5. Курковский В. Описание Новгород-Северского Спасо-Преображенского первоклассного монастыря. – ЧЕИ. – Прибавления. – 1861.
6. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. – К., 1888. – Т. 1.
7. Лопушинская А.Е. Спасо-Преображенский собор Спасо-Преображенского монастыря в Новгород-Северском // Проект ремонтно-реставрационных работ: историческая записка. – К., 1984. – Т. II.
8. Некрополи України. – К., 1999.
9. Описание бывшей Новгород-Северской епархии. – ЧГВ. – 1858. – № 46. – Часть неофициальная.
10. ПСРЛ. – СПб., 1908. – Т. 2.
11. Русина О.Б. Грамоти Новгород-Сівєрському Спасо-Преображенському монастирю (у копіях севського походження) // Український археографічний щорічник. – К., 1993. – Вип. 2. – Т. 5.
12. Федірко А.М. Діяльність Новгород-Сівєрського патріотичного гуртка автономістів // Сівєрщина в долі істориків та в історичних дослідженнях. – Київ – Новгород-Сівєрський. – 1996.
13. Федірко А.М. До біографії М.Й. Судієнка // Скарбниця Української культури / Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Чернігівського історичного музею. – Чернігів, Сівєрянська думка. – 1996.
14. Холостенко Н.В. Исследование памятника XII в. в г. Новгороде-Северском // Сборник сообщений Киевпроекта. – 1958. – № 1-2.
15. ЧГВ. – 1858. – № 47.
16. ЧГВ. – 1894. – № 2.
17. ЧЕИ. – Прибавления. – 1861. – № 2.
18. ЧЕИ. – Прибавления. – 1873. – № 4.

Список скорочень

ПСРЛ – полное собрание русских летописей
ЧГВ – Черниговские губернские ведомости
ЧЕИ – Черниговские епархиальные известия

Карманов Ю.А., Новик Т.Г., Солобай П.В. Некрополь Спасо-Преображенского монастыря в г. Новгород-Северском

В статье на основании письменных источников и археологических исследований рассматривается история возникновения и формирования некрополя Новгород-Северского Спасо-Преображенского монастыря. За время своего существования монастырское кладбище стало значительным комплексом, где были погребены сотни монахов обители, настоятели, известные церковные деятели и жители города.

Ключевые слова: монастырь, некрополь.

Karmanov Yu.O., Novyk T.H., Solobai P.V. The cemetery of the Novgorod-Siverskyi Spaso-Preobrazhenskyi monastery

The history of genesis and formation of a cemetery of the Novgorod-Siverskyi Spaso-Preobrazhenskyi monastery on the basis of written sources and archeological excavations is being and lazed in the article. During its existence the monastery's cemetery had become a considerable complex were the hundred of monks, fathers-superiors, famous church figures and simple locals are buried.

Key words: monastery, cemetery.

01.04.2011 р.

УДК 726.84(477.51-25)

**В.Я. Руденко
Т.Г. Новик**

АЛІПСЬВИ ПЕЧЕРИ В ЧЕРНІГОВІ. ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

В статті розглядається історія виникнення, архітектура, художньо-декоративне оздоблення, дослідження та сучасний стан збереженості однієї з маловідомих пам'яток печерного будівництва – Аліпсєвих печер в Чернігові. Підземний комплекс розташований на території Болдиних гір. За офіційною інформацією, пам'ятка була створена на початку ХХ ст. ієромонахом Троїцького Іллінського монастиря Аліпсєм (О. Яковенко). Наразі печери перебувають в занедбаному стані. Пам'ятка потребує досліджень та реставрації.

Ключові слова: Болдини гори, печери, чернець.

У Чернігові, який вже більше тисячоліття є центром однієї з найдавніших на Русі православних епархій, збереглася велика кількість споруд культового призначення різних часів. Окрему групу пам'яток складають печери – так здавна на Русі прийнято називати штучні підземні споруди, що призначалися для життя ченців чи їх поховань. Найбільш відомі з них – Антонієві печери колишнього Болдиногорського Богородичного (з XVII ст. – Іллінського; Троїцького Іллінського) монастиря, який був заснований у 1069 р. «батьком

руського чернецтва» прп. Антонієм Печерським.

Протягом багатьох років вони вивчаються, реставруються та зберігаються працівниками Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній», до складу якого вони входять на правах музею. Інші рукотворні культові підземелля Чернігова хоча, по-можливості, і досліджуються, але після завершення робіт консервуються, тобто закопуються, бо в сучасних умовах не мають реставраційної перспективи. У багатьох випадках дослідникам вдається лише зафіксувати наявність пам'ятки.

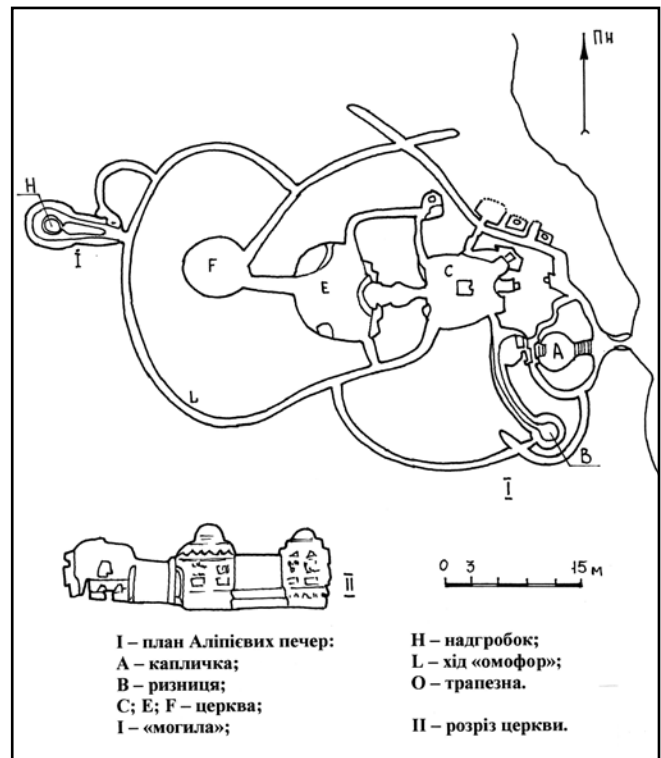
Слід зазначити, що місцеві традиції печерного помешкання, а, виходячи з цього, і печерного будівництва, виявилися настільки стійкими, що спорудження і використання печер тривало у Чернігові та на його околицях до початку ХХ ст. Внаслідок аналізу писемних джерел, свідчень мешканців міста та результатів спелеоархеологічних досліджень удалося отримати наукову інформацію про значну кількість чернігівських підземель, визначити їх вік, топографію та конструктивні особливості.

Можна впевнено констатувати той факт, що всі зафіксовані на сьогодні підземні культові споруди Чернігова розташовані на північний захід від історичного центра міста, в місцевості, яка з ХІ ст. відома під назвою Болдини гори. За часом спорудження вони поділяються на три категорії: давньоруські, періоду Гетьманщини та новітні, тобто збудовані на початку ХХ ст.

Найбільша за розміром і найцікавіша за архітектурою та художнім оздобленням культова підземна споруда новітнього часу відома під назвою «Аліпіїв печери». Викопані вони в товщі високого мисоподібного виступу Болдиної гори. Вхід до них знаходиться з південно-західного боку від огорожі Троїцького монастиря на відстані 80 м від неї. Пам'ятка входить до компактної печерної групи, що складається з чотирьох підземних споруд: Аліпіївих печер, печери Св. Лаврентія, келії ченця-відлюдника та невеличкої підземної камери, призначення якої остаточно не з'ясоване.

Вперше інформація про печеру Аліпія була оприлюднена в 1928 р. у «Ювілейному збірнику на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності». У надрукованій в ньому статті «Нові печери» автор публікації Борис Пилипенко надав змістовну характеристику архітектури та художнього оформлення означеної підземної споруди, а також, спираючись на свідчення сучасників подій, розповів про історію її створення [3, 105-129].

За його твердженням, спорудження даного печерного комплексу розпочалося в травні 1918 р. на схилі виступу Болдиної гори за 40-

Аліпіїв печери в Чернігові. План 1928 р.

50 м від садової брами Троїцького монастиря з виходом на північний схід. Керівником справи й головним організатором робіт виступав чернець Аліпій з селян хутора Плехтіївка Городнянського повіту Чернігівської губернії. За характеристикою Б. Пилипенка, Аліпій був людиною малоосвіченою, але енергійною, упертою та фанатичною. Він зібрав навколо себе невеличке коло помічників – черниць і ченців, а для важкої роботи використовував випадкових прочан. Близький за змістом опис печерного комплексу було надруковано в 1931 р. в книзі С. Баран-Бутовича «Чернігів як об'єкт історико-краєзнавчої екскурсії» [1, 36-37]. Розбіжність в наданій обома авторами інформації вбачається тільки в одному: Б. Пилипенко стверджує, що будівництво печер розпочалося в травні 1918 р., а з публікації С. Баран-Бутовича виходить, що Аліпій розпочав роботи по їх створенню ще до Жовтневої революції.

Додаткові дані були отримані під час подальших досліджень пам'ятки. В 1975 р. одному з авторів пощастило особисто поспілкуватися з безпосереднім учасником будівництва Аліпіївих печер. Ним був Максим Тимофійович Клодько, 1900 р. народження, який мешкав у селі Довжик Чернігівського району. За його свідченням, він був залучений до будівництва печер у 1922 р., коли роботи були вже на стадії завершення, і брав участь у спорудженні великої підземної церкви.

В цій частині спогади М.Т. Клодька входять в протиріччя з інформацією, наданою

Художнє оздоблення склепіння каплиці. Фото 1970 р.

Б. Пилипенком, який пише, що після того, як 25 листопада 1919 р. печери були освячені Чернігівським єпископом Пахомієм, роботи у них повністю припиняються. Не довіряти інформації, яку оприлюднив автор – професійний історик і практично сучасник подій, не доречно. Важко ставити під сумнів і свідчення Максима Клодька, бо названа їм дата (1922 р.) пов'язана з конкретними подіями його життя, так що помилитися він не міг: в 1921 р., по захворюванню, Клодько звільняється з лав Червоної Армії, приїздить у Чернігів і працевлаштовується на залізницю. Причину розбіжності зазначеної інформації знаходимо у тих же свідченнях. Справа в тому, що Б. Пилипенко говорить про офіційні етапи історії створення печерного комплексу, тобто про початок робіт та ритуал освячення «Нової» підземної культової споруди єпископом Пахомієм, які не були таємницею для широкого загалу віруючих. І це цілком природно, бо початок будівництва припадає на період гетьманату та Директорії, який тривав у Чернігові з 12 березня 1918 р. до початку 1919 р. Як відомо, Павло Скоропадський виявляв інтерес до церковних справ і намагався вирішувати їх, не виходячи за канонічні межі. Інша ситуація склалася після встановлення Радянської влади, яка розпочала активну боротьбу з Церквою.

Малоймовірно, що в цей період були сприятливі умови для проведення значних будівельних робіт у печерах, розташованих біля самої огорожі Троїцького монастиря в заселеному районі міста.

Після захоплення 12 жовтня 1919 р. Чернігова частинами армії Денікіна, настали умови для продовження робіт, і скоріше за все, Аліпій цим відразу скористався. Війська Денікіна пробули у Чернігові близько місяця. 6 листопада в місто знову повернулася Радянська влада. Певний час більшовикам було не до церковних справ, тому 25 листопада, мабуть, сподіваючись, що невдовзі влада знову поміняється, Пахомій освячує печери.

У серпні 1920 р. постановою Ради Народних Комісарів УРСР всі релігійні громади в Україні були

позбавлені прав як юридичні особи. Наприкінці 1920 – початку 1921 рр. по всій країні розгорнулася повномасштабна антицерковна акція. Ось чому будова печерного комплексу в цей період проводиться таємно.

За словами М.Т. Клодька, роботи проводилися виключно в нічний час, оскільки Аліпій боявся чекістів. Працювали групами по 10-30 осіб. Землю виносили у мішках в порослий кущами та деревами яр, тому її майже не було видно на відстані. Розписували стіни і склепіння галерей та приміщень відразу по ходу робіт, і займався цим сам Аліпій.

Цікаво, що в будівництві, за словами Клодька, в цей час брали участь близько півсотні мешканців с. Свинь (нині с. Ульянівка Чернігівського району), де у 1921 р., за особистим розпорядженням архієпископа Пахомія, Аліпій отримав парафію. Про початок спорудження печерного комплексу свідок нічого розповісти не зміг, а ось про те, як будували велику підземну церкву, надав змістовну інформацію, оскільки сам брав у цьому участь.

За його словами, на тому місці, де планувалось створити храм, спочатку вгору під кутом прокопувалася галерея до того рівня, де планувалося склепіння церкви. Потім у верхній частині галерея розширювалася і перетворювалася на приміщення необхідної форми та розміру. Після цього починали понижувати підлогу цього приміщення, паралельно оформлюючи архітектурними деталями та розписами стіни. Таким чином будівництво розпочиналося «з даху», що у підземних умовах мало суттєві переваги, оскільки позбавляло будівничих необхідності користуватися драбинами та іншими громіздкими приладами і, безумовно, було більш безпечним.

Вважаємо доцільним окремо зупинитися на постаті самого Аліпія. На нашу думку, це може певною мірою пояснити, чому саме він, і чому саме в цей період став фундатором самої новітньої за часом створення підземної культової споруди у Чернігові і ініціатором останньої спроби відродити на наших теренах давно забуту традицію печерного мешкання.

Аліпій – в миру Яковенко Олександр Андрійович – народився у 1881 р. в с. Плехтіївка Ріпкінського району Чернігівської області. За його особистими свідченнями, наданими під час допитів у радянських правоохоронних органах, походив він з бідної селянської родини і був малограмотним. У 1903 р. О. Яковенка призвали на військову службу, яку він проходив у місті Кронштадті рядовим матросом. Там він зустрівся з настоятелем Андріївського собору, відомим церковним діячем Іоанном Кронштадтським і став його послідовним прихильником. Після демобілізації у 1908 р. він повернувся до Плехтіївки. На той час батьки Олександра

вже померли, і їх господарство опинилося у власності родичів, тому демобілізований матрос був вимушений піти з села шукати заробітків на стороні. Доля розпорядилася так, що Яковенко потрапив на роботу до господарства Чернігівського Троїцького Іллінського монастиря. Два роки він виконував там «чорну» роботу, після чого за розпорядженням ігумена Климента був переведений до самого монастиря спочатку простим робітником, але невдовзі якимось чином став ієромонахом. Погодьтеся, дуже дивна кар'єра для малограмотного незаможного селянина.

Загальновідомо, що ієромонах – це чернець у священницькому сані, тобто людина освічена, яка править службу, тим більше у Троїцькому монастирі (на той час архієрейському домі) губернського міста Чернігова, де тоді існували духовне училище та духовна семінарія, і, зрозуміло, що освічених кадрів не бракувало.

До речі, і подальші події надають підстави піддавати сумніву правдивість «автобіографії» Аліпія. На користь такої думки свідчить те, що малоосвічений монах мав великий вплив на архієпископа Пахомія, підтримував певні стосунки з С.О. Нілусом, який, як відомо, був дворянином і закінчив юридичний факультет Московського університету. До того ж, Аліпій отримав благословення від самого Іоанна Кронштадтського, якого наважувався навіть шанувати як святого ще до офіційної канонізації. Після отримання парафії в с. Свинь, він будує і оздоблює там аж дві церкви, створює таємний печерний монастир – і це у ті часи, коли по всій Україні закривали храми. Його двічі заарештовують за антирадянську діяльність, але, чомусь випускають, і він знову повертається до с. Свинь, де і зустрічає Велику Вітчизняну війну.

За офіційною версією, загинув священник О. Яковенко у 1943 р. від вибуху німецького снаряду під час визволення села бійцями Червоної Армії. До речі, у 1989 р. під час опитування старих мешканців с. Ульянівка (колишнє с. Свинь), автори статті почули і побачили чимало цікавого: довідалися про те, що сам Аліпій підкреслював в розмовах зі своїми прочанами, що був рукопокладений у сан священника особисто Іоанном Кронштадтським; знайшли і підтвердження того, наскільки амбіційною людиною був Олександр Яковенко. Це ікона «Святий Аліпій Стопник», образ на якій написаний з Аліпія (Яковенко). З'ясувалося, що коли почався артобстріл, Яковенко наказав своїм черниціям сховатися у печері, а сам, чомусь, побіг в іншій бік і вліз у водостічну трубу під дорогою, де його і накрив снаряд. Виходячи зі спогадів старих мешканців Ульянівки, на місці загибелі Аліпія знайшли тільки його чобіт, який і поховали. Але чим пояснити те, що на цвинтарі біля церкви знаходяться аж дві його могили? До

Фриз ходу «Омофор». Фото 1970 р.

речі, всі ті, з ким довелося спілкуватися, дуже неохоче і плутано відповідали на запитання. Як бачимо, питань більше, ніж відповідей. Але, все ж таки, зібрана інформація дозволяє зробити деякі висновки і певні припущення.

Очевидно, що роботи по створенню «Нового» культового печерного комплексу на Болдиних горах проводилися не тільки за ініціативою лише одного Аліпія. Скоріш за все, це була частина якогось релігійного проекту, розробленого не без участі керівництва єпархії, яке входило до опозиції тій частині Руської Православної Церкви, яка визнала Радянську владу. Центром цієї опозиції стала община, створена на базі Троїцького монастиря, члени якої вважали себе причетними до ІПЦ (Істинно Православної Церкви) і були згуртовані в створену у Чернігові організацію таємного чернецтва. Ключовими фігурами цієї общини стали вже відомі нам С.О. Нілус, ієромонах Аліпій та псаломщик Лаврентій Євсейович Проскура, який вважався духовним батьком багатьох ченців і мав великий вплив на прочан. Після закриття Троїцького собору центром опозиції стала Іллінська церква.

Щодо питання часу заснування так званих Аліпіївих печер, то і тут не все до кінця зрозуміле.

Обстеження каплиці членами спелеоархеологічної секції УТОПІК. Фото 1970 р.

Сучасний стан Аліпіївських печер. Фото 2010 р.

По-перше, чому Аліпій розпочинає створення нового печерного комплексу, коли у його розпорядженні були не тільки широковідомі Антонієві печери, але й великі підземні споруди, розташовані з протилежного боку Іллінського яру (сучасна назва «Новоантонієві печери»)? По-друге, чому не відбулося урочистого акту освячення початку робіт?

На нашу думку, в травні 1918 р. Аліпій не започатковував нового печерного комплексу, а лише розпочав роботи з реконструкції вже існуючої печери та її художнього оздоблення. Справа в тому, що в товщі даного мисоподібного виступу Болдиної гори печери існували задовго до ХХ ст. Про них згадується в «Трудах Черниговской губернской архивной комиссии» ще у 1908 р. [4]. Крім того, польові дослідження та результати опитування місцевих мешканців переконливо свідчать про те, що на означеній ділянці існує значна кількість культових підземних споруд, окремі з яких, як то «келія ченця відлюдника», могли бути створені у більш давні часи.

Якщо це так, то все виглядає достатньо логічно. Спочатку Аліпій розпочинає лише відновлювальні роботи вже існуючої печери, не маючи ніяких на те перешкод. За сприятливих умов архієпископ Пахомій освячує труди свого підлеглого і одностумця. Потім, вже за часів Радянської влади, коли умови змінилися не на користь церкви, для того, щоб отримати незалежний осередок для своєї чернечої організації, він таємно продовжує розширювати свою печеру і буде у ній велику церкву на зразок ц. Феодосія Тотемського у Антонієвих печерах.

Так, на нашу думку, виглядає ситуація, що склалася під час створення означеного печерного комплексу. Не виключено, що подальші дослідження додадуть до неї певних коректив. Але, незважаючи на вірогідні зміни у погляді на окремі нюанси історії Нових (Аліпіївських) печер, вони, безумовно, являються унікальною пам'яткою печерного будівництва.

На жаль, сучасний стан збереженості Аліпіївських печер близький до критичного. Таке становище обумовлено тим, що тривалий час пам'ятка

була і залишається занедбаною. Відомо, що у передвоєнні роки її використовували як своєрідну схованку різні злочинці та безпритульні. Під час бомбардувань Чернігова німецькою авіацією в печерах обвалилася велика церква. До початку 70-х років ХХ ст. у підземеллі господарювали місцеві підлітки. Сліди їх перебування і досі зберігають стіни приміщень та галерей.

У травні 1970 р. Аліпіївські печери були обстежені спелеоархеологічною експедицією Українського товариства охорони пам'яток історії та культури під керівництвом Г.О. Кузнецова. На момент проведення досліджень вхід у підземелля являв собою круглий отвір діаметром близько 0,5 м. Поступово висота лазу збільшувалася, і через 4,5 м він з'єднувався з круглим у плані приміщенням. Праворуч та ліворуч від нього відходили дві галереї. Права галерея вела до «ризниці», у якій, хоча і у пошкодженому стані, але все ж таки ще зберігалася значна частина прикрас у вигляді рельєфних зображень та розписів, а також вирубані у ґрунті ослони уздовж стін. Вхід з «ризниці» до головної галереї комплексу – «ходу Омофор» – мав вигляд вузького лазу, хоча далі його висота дорівнювала 1,9 м. Уздовж стін галереї на висоті 1,5 м від підлоги був зафіксований рельєфний фриз, який складався з трикутних ніш та хрестів між ними. У приміщенні з гробницею на той час існувало зображення розп'яття та земляний надгробок. В ході обстеження були проведені фотота графічна фіксація приміщень та декоративних прикрас, знятий топографічний план підземного комплексу. Згідно топографічної зйомки, загальна довжина приміщень та галерей, які вціліли, склала 120 м, з яких більше 50 м знаходилося в аварійному стані. Після завершення робіт вхід до печери був засипаний [2, 1-7].

Останнє обстеження означеної підземної споруди було здійснене археологічною експедицією Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» у 2010 р. Його проведення було обумовлено утворенням провалля, яке знаходилося на відстані 7 м на північ від первісного входу до печери Аліпія. В ході обстеження вдалося оглянути близько 40 м підземних комунікацій. При цьому було з'ясовано, що стіни та склепіння галерей і приміщень практично на всій їх площі пошкоджені численними обваленнями. Найбільшу загрозу становлять вивали породи зі стін внаслідок бокового тиску.

В порівнянні з 1970 р., коли здійснювалися передостанні дослідження комплексу, його стан значно погіршився. Зникли настінні розписи, які були тоді в відносно задовільному стані і мали реставраційну перспективу. Галереї, якими можна було пересуватися на повний зріст, в даний час на 50 % висоти заповнені обваленою та намітою

з поверхні землею. Була здійснена фотофіксація сучасного стану пам'ятки. Подальші дослідження були припинені з причин безпеки.

Таким чином, як це не прикро визнавати, для того, щоб сьогодні уявити планометричні особливості та архітектурні форми Аліпіївських печер і оцінити майстерність, з якою було виконане їх художньо-декоративне оздоблення, є тільки один шлях – знову звернутися до опису пам'ятки, наданого Борисом Пилипенком.

За словами дослідника, загальна схема планування печери дуже була проста. Центральне місце в архітектурній композиції комплексу посідала велика церква «Е» (на плані 1928 р. приміщення позначені латинськими літерами), яка складалася з вівтаря, трапези (нефу) та дзвіниці (притвору), що не суперечить традиційному розподілу української трибанної церкви. Вірогідно, зразком для будівничих стала церква Феодосія Тотемського в Антонієвих печерах.

В оздобленні інтер'єру храму переважають елементи, характерні для української барокової архітектури: півциркульні, круглясті з хрестами та трикутні ніші, коробове склепіння, напівциркульне, на зразок Феодосіївської церкви Антонієвих печер, оформлення Царських врат. Церква сполучається з ризницею «В», «могилою» «І», тобто приміщенням з надгробком, яку, за переказами, Аліпій приготував для себе, та трапезною «О», яка вже у 1928 р. була завалена.

Навколо храму був прокопаний хід «Л», який автор називає «Омофор». За його твердженням, означена галерея призначалася для хресних ходів. Біля самого входу до печери знаходилася кругла у плані капличка «А», навколо якої також проходили галереї. Крім вищезгаданих, у печерах існувало ще декілька інших невеличких приміщень та галерей невизначеного призначення.

Особливий інтерес представляє художньо-декоративне оздоблення інтер'єру Аліпіївських печер. Воно складається з рельєфних (вирізаних у материковому ґрунті) та намальованих рослинними фарбами орнаментальних композицій та зображень.

Серед них – сюжет «Знаряддя Страстей Господніх» у «дзвіниці», який складається з шестикутного хреста посередині та примітивно-символічних зображень півня, цвяхів, молотка, драбини, кліщів і глечика з Адамовою головою під ними; ікона «Коронування Богородиці», на якій два ангели тримають над головою Божої Матері корону з написом «Марія»; зображення «Розп'яття Хреста» в гробниці.

Особливу увагу привертають до себе численні мотиви оригінального орнаментального розпису, джерела якого досить легко знайти в традиційних зразках народної творчості. Це геометричні й рослинно-квіткові форми, серед яких переважають

дубові і вишневі листочки, зірчасті квіти, виноградні грона тощо. І це не дивно, оскільки разом з Аліпієм розписами у печерах займалися дівчата – черниці, які були родом з околиць сіл [3, 105-129].

Відомо також, що печери спочатку були прикрашені ще й рушниками та народними іконами, які приносили місцеві мешканці. Таким чином, Аліпіївські печери більше нагадували не обитель ченців-аскетів, а звичайну сільську українську церкву, що виходило за межі традицій печерного будівництва.

На даний час пам'ятка потребує детального вивчення та реставрації.

Посилання

1. Баран-Бутович С. Чернігів як об'єкт історично-краєзнавчих екскурсій. – Чернігів, 1931.
2. Кузнецов Г.А. Отчет экспедиции спелеоархеологической секции при Черниговском правлении Общества охраны памятников истории и культуры, проводившей исследование Алипиевых пещер в мае 1970 года. – Чернигов, 1970.
3. Пилипенко Б. Нові печери // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. – Українська Академія Наук. – № 76. – Київ, 1928.
4. Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Вып. 7-й. – 1908. – Приложение.

Руденок В.Я., Новик Т.В. Алипиевы пещеры в Чернигове. Проблема исследования и сохранения

В статье рассматривается история возникновения, архитектура, художественно-декоративное оформление, исследование и современное состояние одного из малоизвестных памятников пещерного строительства Чернигова – Алипиевых пещер. Подземный комплекс расположен на территории Болдыных гор. По официальным данным, памятник был создан в начале XX в. иеромонахом Троицкого Ильинского монастыря Алипием (А. Яковенко). В наше время пещеры находятся в заброшенном состоянии. Памятник нуждается в исследовании и реставрации.

Ключевые слова: Болдыны горы, пещеры, монахи.

Rudenok V.Ya., Novyk T.H. Alipiy's caves in Chernihiv. Exploration and preservation problem

An article deals with the history of foundation, architecture, decoration, exploration and current state of one most undiscovered underground architecture monument of Chernihiv – Alipiy's caves. Underground complex situated on the territory of the Boldin hills. Officially data they were founded in the beginning of XX-th century by the monk of the Trinity Illian monastery Alipiy (O. Yakovenko). Nowadays the caves are abandoned and there is a need of exploration and restoration.

Key words: Boldyn Hills; caves, monk.

01.04.2011 р.